

Mezen- en goudhaan-speculaties

CHR. VAN ORDEN.

Met uitzondering van Kool- en Pimpelmees is de Noordhollandse mezen- en goudhaan-populatie geen stabiele zaak.

Nu is natuurlijk een vogelpopulatie nooit stabiel. Altijd zijn er verschillen in aantal paren tussen het ene jaar en het andere jaar. Zeer sterk geldt dit bv. voor vogels die gedeeltelijk in Nederland overwinteren, doch een pittige winter nauwelijks kunnen verdragen. Blauwe reiger, Roerdomp, Meerkoet, Waterhoen en Waterral zijn hier enige heel duidelijke voorbeelden van.

Doch ook soorten die in Afrika overwinteren, schommelen in aantal van jaar op jaar. De achtergrond hiervan is lang niet zo voor de hand liggend als bij Blauwe reigers en dergelijke. Vaak heb ik als verklaring van een daljaar — zoals een jaar met een relatief laag aantal broedparen wel genoemd wordt — gedacht aan een slecht broedseizoen in het voorafgaande jaar. Toch heb ik hiervan diverse voorbeelden gezien waarbij dit niet opgaat. Een voorbeeld: In Waterland broedden in 1963 12 paren Grote karekieten. Deze gehele populatie heeft in 1963 geen vliegvlugge jongen kunnen produceren. In juni 1963 heeft nl. een geweldige zomerstorm alle nesten, waarin reeds jongen zaten, vernietigd. Het seizoen was toen al te ver voortgeschreden om tot bouw van nieuwe nesten over te gaan, zodat het regeneratiecijfer voor Waterland op nul te stellen was in 1963; toch broedden er in 1964 weer exact 12 paren in Waterland. Zo zijn er meer voorbeelden te geven: van een totaal verregend spotvogelseizoen en van Bunzings die een zwarte-sterkolonie in één nacht van haar eieren beroven. Vaak kom je dan tot de conclusie dat er toch heel wat moet ge-

beuren wil zo'n plaatselijk incident tot gevolg hebben dat er in het komende jaar een populatieverlaging optreedt.

Schommelingen in deze populaties van specifieke zomervogels zijn dan ook heel moeilijk te verklaren, temeer doordat circa 8 maanden van het jaar de vogels niet in Nederland zijn. Vast staat wel, dat zolang het milieu niet aangetast wordt er heel wat voor nodig is om een populatie sterk in grootte te doen schommelen.

Een groep die echter niet tot de specifieke trekvogels behoort vormen de mezen en de goudhaantjes.

De populatie van de Koolmees in Noordholland — waar ik spreek over Noordholland wordt steeds het gedeelte boven het Noordzeekanaal bedoeld — is niet erg aan schommelingen onderhevig, behalve dan de trend tot stelselmatige toeneming door ophangen van nestkasten en dergelijke. Precies het tegenovergestelde vindt bij de Pimpelmees plaats. Waar weinig Koolmezen zijn kan de Pimpelmees zich handhaven, waar veel Koolmezen zijn gaat de stand langzaam maar zeker achteruit, zonder spectaculaire schommelingen. Op Texel gaat het de Pimpelmees echter naar den vleze. Plaatselijk werd de koolmees-pimpelmees-verhouding zelfs 3 : 2, terwijl dit in 1965 5 : 2 was (A. en L. Dijkssen). Hier mag er misschien nog eens op gewezen worden dat het ophangen van nestkasten, indien dit in onvoldoende mate geschiedt, een negatieve selectie oplevert. De Koolmees en de Ringmus worden dan duidelijk bevoordeeld.

Een heel andere situatie krijgen we t.a.v. de overige mezen en het Goudhaantje.

De Matkop, die in het begin van de zestiger

jaren nog in klein aantal in Heiloo, Alkmaar en Schoorl broedde, is zo goed als zeker thans hier geen broedvogel meer. Wel worden enkele Matkoppen nog geregeld gezien in de boswachterij Schoorl, in januari en februari wordt de baltsroep ook nog wel eens gehoord, doch daarna is het gebeurd, kennelijk trekken deze vogels toch nog weg. Een zeker broedgeval is de laatste jaren, ondanks intensief speuren, niet bekend geworden. Hoe moet dit bezien worden? In de herfst van 1957, 1959 en enigszins ook in 1961 was er geringe doortrek van Matkoppen in Noordholland vast te stellen. Het had echter tot resultaat dat bv. in januari 1961 in de boswachterij Schoorl zeker enige tientallen Matkoppen verbleven. Wellicht was dit ook in het Heilooërbos alsmede in het Noordhollandse Duinreservaat het geval. Van deze aantallen zijn enkele paren tot broeden gekomen. Doch de minipopulatie had weinig succes. Het gevolg is dat de Matkop zich niet heeft kunnen handhaven, daar de populatie afhankelijk is van „verse” aanvoer. De enkele Matkoppen die nu in de wintermaanden gezien worden, zijn zwervertjes die de broedvogelstand niet kunnen beïnvloeden. Na 1961 hebben we in Noordholland ook geen echte trek van Matkoppen meer vast kunnen stellen. Texel hebben ze, zelfs in de gunstigste jaren, niet bereikt.

Ditzelfde effect, alleen in nog veel sterkere mate, geldt voor Zwarte mees (fig. 1) en Goudhaantje. In het begin van de zestiger jaren hadden het Noordhollandse Duinreservaat, Bergen, Schoorl, Texel en zelfs Petten en de Donkere Duinen in Den Helder een broedpopulatie van Zwarte mezen en Goudhaantjes. In de Donkere Duinen en in Petten waren dit maar enkele paartjes, die bovendien na 1963 hier niet meer broedden, doch in de periode 1958-1963 hadden de duingebieden een heel redelijke goudhaanen zwarte-mezenpopulatie, alles naar maat-

staven van een kustgebied en niet te vergelijken met optimumgebieden in het binnenland. Deze stand was duidelijk het gevolg van flinke trek van beide soorten in 1957, 1959 en 1961. In die jaren was het in september en oktober zelfs mogelijk flinke aantallen van beide soorten in rietcomplexen bij Enkhuizen en Monnikendam aan te treffen! Langzaam maar zeker nam het aantal tot 1968 af, zo zelfs dat in 1966 het broeden van de Zwarte mezen op Texel dubieus begon te worden en ook het aantal in Schoorl zeer klein werd. In het Noordhollands Duinreservaat en in Bergen was het toen inmiddels met de Zwarte mezen ook gebeurd.

Het Noordhollands Duinreservaat heeft merkwaardigerwijze verhoudingsgewijs steeds een slechte zwarte-mezenstand gehad. Beter ging het met de Goudhaantjes. Daar werden de aantallen ook kleiner, doch die konden zich op Texel, in het Noordhollands Duinreservaat, Bergen en vooral in Schoorl redelijk handhaven. Toch was het aantal in vergelijking met het begin van de zestiger jaren flink verminderd. Nu moet men een en ander, als het gaat om concrete aantallen, op uiterst bescheiden wijze zien. In de zestiger

Fig. 1. Zwarte mees. Nunspeet, dec. 1971. Foto A. Smit.

Fig. 2. Kuifmees. Boswachterij Schoorl, 21 mei 1971. Foto J. Steenhart.

jaren broedden er 2 à 3 paren Goudhaantjes op Texel. Zeker is dat het aantal zwarte-mezenparen dat in 1957 op Texel broedde, om en nabij de 7 bedroeg. In 1959 was het aantal broedparen van de Zwarte mees in de boswachterij Schoorl 19, in 1960 slechts 3. Voor het eerst — bij mijn weten althans — kreeg ook de boswachterij Wieringermeer een broedvogelpopulatie en wel meteen met 7 paren in 1971. Sindsdien hebben we in 1969-1970 en 1971 enige verse aanvoer van vooral Zwarte mezen gehad, hetgeen direct zijn resultaat had. De goudhaanpopulatie op Texel steeg naar 37 paar, terwijl dit in 1965 3 paar was. De Zwarte mees steeg minder opzienbarend, van 1 in 1965 naar 8 of 9 paar in 1971 (A. en L. Dijkse). In Schoorl steeg het aantal Goudhaantjes van 10-12 paren in 1960 naar ± 26 paar in 1971, van Zwarte mezen van 3 in 1968 naar ± 18 paar in 1971. Ook het Noordhollands Duinreservaat, Bergen en zelfs de Donkere Duinen en het Pettemerbos kregen weer broe-

dende Zwarte mezen, in uiterst klein aantal: in 1971 in de Donkere Duinen 2 paar, in Petten 1 paar, in Bergen 4 paar en in het Noordhollands Duinreservaat minstens 4 paar. Ook Goudhaantjes broedden in 1971 weer in de Donkere Duinen en Petten met resp. 3 en 1 paar. Heel duidelijk demonstreert zich dat beide soorten, Zwarte mees en Goudhaantje, afhankelijk zijn van verse aanvoer, vooral de Zwarte mees. Deze Zwarte mezen, die thans zo goed als allemaal op de grond broedden, kunnen zich niet geheel handhaven door eigen kweek. Vrij zeker lijkt het mij dat een deel van deze kolonisten van buitenlandse origine zijn, als ze dat niet allemaal zijn. Consequent doorgedacht leidt dit tot de conclusie dat een deel van deze doortrekkende Zwarte mezen Engeland bereikt. Vrij zeker blijft ook daar een quantum hangen, wat weer als gevolg heeft dat de Engelse vogels niet uitsluitend bestaan uit de Engelse ondersoort.

Een weer heel ander beeld treffen we bij de

Glanskoppen, Kuifmezen en Staartmezen. Kuifmezen (fig. 2) broeden in Noordholland zo goed als uitsluitend op Schoorls en Bergens territorium. Direct buiten het broedseizoen willen enkelingen redelijke omzwervingen maken en worden dan wel eens in Petten, de Donkere Duinen en natuurlijk in Bergen en het Noordhollands Duinreservaat gezien. Deze Kuifmezen moeten hier in Schoorl gekomen zijn op een van die schaarse momenten dat kuifmezentrek te zien is. Die heb ik zelf slechts eenmaal gezien en wel in 1957 bij Hoophuizen (Gld.), maar toen ook met flinke aantallen. In vroegere jaren zal één zo'n invasie ook Schoorl-Bergen aangedaan hebben met als resultaat dat hieruit een blijvende populatie gegroeid is, een die zich, althans tot op heden, heeft kunnen handhaven. Natuurlijk is het ook mogelijk dat de populatie opgebouwd is uit zwervers afkomstig van het Gooi of de Veluwe, doch zwervers bij Kuifmezen zijn vrijwel altijd enkelingen. Een serie van zulke enkelingen zou de Schoorlse populatie ook hebben kunnen opbouwen, doch dit lijkt mij minder aanneemelijk. Hoe lang kolonisatie bij deze soort van geschikte broedgebieden kan duren, bewijst wel Robbenoord in de Wieringermeer, dat, ofschoon geschikt, nog steeds geen kuifmezenpopulatie heeft, alhoewel C. de Vries hier half mei 1970 een exemplaar zag. Hetzelfde als voor de Kuifmees zou m.i. ook gelden voor de Glanskop. Ook hier is de kolonisatie gelukt door trekkers en bij deze soort lijkt de populatie redelijk stabiel in vergelijking met Zwarte mees en Goudhaantje. In totaal gaat het om weinig en wel ± 32 paren, die hoofdzakelijk in het Noordhollands Duinreservaat, Bergen (gemeentelijk natuurreservaat) en in de boswachterij Schoorl broeden. In het Heilooërbos broeden er ook enkele. Met mej. Van der Baan heb ik het gevoel dat langzaam maar zeker de stand wat achteruit gaat. Als nieuwe injecties in de vorm van nieuwe aanvoer uitblijven, kan de Glanskop de Matkop wel eens achterna gaan. Ook van de Glanskop heb ik maar weinig echte trek gezien, doch duidelijk in 1957 en 1959 en ik heb toen ook enkele geringde vogels kort na ringen teruggemeld gekregen uit Groenekan (U) en Ermelo. De vogels waren in Apeldoorn geringd. Duidelijk is hierbij dat we de norm van trekintensiteit niet moeten vergelijken met die van Zwarte mees en Goudhaantje. Bij Staartmezen is de huidige broedvogelstand m.i. een gevolg van zwervers uit het Gooi of Utrecht die vaste bodem hebben gekregen. Heel duidelijk is het zwerven bij Staartmezen een andere zaak dan bij Kuifmees, Matkop of Glanskop. Staartmezen

Fig. 3. *Vuurgoudhaantje*. Schoorl, 28 okt. 1971. Foto Chr. van Orden.

gaan familiegevijs of in samengevoegde families op stap. Daarbij zijn de afstanden die ze afleggen vrij groot. Ze laten zich dan bovendien niet weerhouden open terreinen over te steken. Vlak voor de kolonisatie van de Wieringermeer in 1970 door 6 paartjes werden herhaaldelijk Staartmezen tussen de duinen en de Wieringermeer gezien, als bv. in Hoogwoud, Abbekerk, Spanbroek en in de Wieringermeer. Toen was er duidelijk geen sprake van een echte staartmezentrek. Ditzelfde beeld deed zich in de herfst van 1971 voor. De Staartmezen hebben ook de neiging toe te nemen. In 1971 broedden er in de duinen tussen Schoorl en Wijk aan Zee zeker 48 paren. Bovendien broedden er nog enkele paren in het Heilooërbos.

Het Vuurgoudhaantje (fig. 3) vormt een verhaaltje apart. De reden, dat deze vogel slechts in 1970 met 3 paren in de boswachterij Schoorl heeft gebroed, ligt m.i. aan twee omstandigheden. Ten eerste is er heel weinig geschikt broedbiotoop voor deze vogel. In feite slechts in het Noordhollands Duinreservaat, speciaal in het Heemskerkse deel, en in Bergen-Schoorl. Ten tweede is het een vogel die niet van harde wind houdt, dus voor kustbiotopen geen voorkeur heeft. Bovendien was het jaar van vestiging in Schoorl een bijzonder jaar met een koud en laat voorjaar dat enkele trekkers waarschijnlijk heeft opgehouden. Toch lijkt me hoop op een min of meer geregeld klein aantal broedvogels op zijn plaats, doordat zowel in 1969 als in 1971 enkele zingende exemplaren werden gezien, gedurende de gehele zomer.

Vatten we het bovenstaande in enkele punten samen dan lijkt mij het volgende verantwoord.

1. Pimpelmees en Koolmees hebben een vrij stabiele populatie. De stand van de Koolmees neigt tot toename, die van de Pimpelmees tot afname, doch plaatselijk ook tot toename (Texel).
2. De goudhaan- en de zwarte-mezenpopulatie zijn duidelijk afhankelijk van toevoer uit het oosten. Eigen kweek lijkt niet tot vorming van een stabiele populatie in staat te zijn.
3. Doordat trek of invasietjes van Glanskop en Matkop zich in de zestiger jaren niet hebben voorgedaan, is de Matkop als broedvogel zogoed als zeker verdwenen. Bij de Glanskop is er een neiging tot afname.
4. Alhoewel de kuifmezenpopulatie redelijk stabiel is, zou door ontbreken van verse aanvoer — temeer daar het hier om een kleine populatie gaat — bloedarmoede kunnen ontstaan.
5. Doordat Staartmezen elk jaar in vrij groot aantal zwerven door vrijwel geheel Noordholland (met uitzondering van Texel) voltrekt kolonisatie zich wat makkelijker en heeft de stand neiging tot toename.
6. De toekomst van het Vuurgoudhaantje als broedvogel is onduidelijk.

Dit alles is natuurlijk deels hypothese, maar het ontwikkelen van veronderstellingen heeft vaak grotere waarde dan het weergeven van vaststaande feiten.